

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ

Шкільна І.М.

ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ ГІДНОСТІ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ У ПОЗАУРОЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Методичні рекомендації

Кіровоград-2014

УДК 378.015.31:17.022.1
ББК 74.200.53
Ш 66

Схвалено для використання у загальноосвітніх навчальних закладах Комісією з проблем виховання дітей та учнівської молоді Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України (протокол № 3 від 03 грудня 2013 р.; лист Інституту інноваційних технологій і змісту освіти МОН України № 14.1/12-Г-44 від 21 січня 2014 р.)

Рекомендовано вченою радою Інституту проблем виховання НАПН України (протокол № 9 від 28 жовтня 2013 р.)

Рецензенти:

Хомич Л. О. — д-р пед. наук, професор, заступник директора з науково-експериментальної роботи Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України;

Петрочко Ж. В. — д-р пед. наук, старший наук. співробітник, заступник директора з науково-експериментальної роботи Інституту проблем виховання НАПН України;

Барбазюк О. А. — директор науково-методичного центру управління освіти Солом'янської районної в місті Києві державної адміністрації.

Ш 66

Шкільна І. М.

Виховання культури гідності старших підлітків у позаурочній діяльності : [методичні рекомендації] / І. М. Шкільна. — Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. — 32 с.
ISBN 978-966-189-287-2

Методичні рекомендації ґрунтуються на гуманістичній моралі та гуманістичних цінностях, що визначає особливості роботи зі старшими підлітками у позаурочний час. Особлива увага звертається на вікові особливості старших підлітків та виховання у них особистої, людської та національної гідності через ставлення особистості до себе, до оточуючих, до суспільства. Представлені методичні рекомендації спрямовані на утвердження людського у людині через знання, мотиви та відповідну поведінку.

Методичні рекомендації адресовані практичним педагогам, студентам педагогічних вузів, батькам.

УДК 378.015.31:17.022.1
ББК 74.200.53

ISBN 978-966-189-287-2

© Шкільна І. М., 2014
© ТОВ «Імекс-ЛТД», 2014

Вступ

Виховання культури гідності у старших підлітків здійснюється як на уроках, так і у позаурочній діяльності. Важливою умовою організації виховної позаурочної діяльності є опора на вже здобуті школярами на уроках етичні знання, які мають реалізовуватись у практичній діяльності, що сприяє виробленню відповідних умінь і навичок необхідних для самостійного життя.

Позаурочна діяльність морально-етичного спрямування має опиратися на здобуті на уроках знання, які мають систематизуватись, поглиблюватись і розширюватись, створюються умови творчого саморозвитку, самовдосконалення та самореалізації, старші підлітки вчаться вирішувати практичні завдання, формуються всі необхідні життєві компетенції, можливість орієнтуватися в інформаційному просторі, бачити проблему і приймати рішення.

Виховання культури гідності у старших підлітків відбувається у процесі безпосередньої участі учнів у навчально-виховних заходах, що здійснюються не лише на уроках, а й у позаурочній діяльності.

Процесу виховання культури гідності у старших підлітків передувала психологічна підготовка дітей до її засвоєння. У даному випадку важливо було створити умови для переживання дітьми гідності як надцінності на особистісному рівні через рефлексію та стимулювати до вироблення відповідної мотивації. У своєму дослідженні ми опиралися на положення І.Д. Беха згідно якого «рефлексія розуміється як засіб усвідомлення суб'єктом підґрунтя власних дій, як направленість мислення на себе, на власні процеси і власні продукти» [1, с. 9-12].

Виховання культури гідності старших підлітків у позаурочній діяльності передбачає застосування великого арсеналу виховних форм і методів, серед яких активно використовуються такі форми роботи як індивідуальна, групова, колективна, масова, самостійна, систематична, епізодична, домашня тощо.

Запропоновані нами у виховній практиці індивідуальні форми роботи дозволять педагогу краще зрозуміти дитину, її потреби, інтереси, ставлення до себе, розкрити її індивідуальність, здібності і нахили, особливості взаємодії з оточуючими. Школярі матимуть можливість отримати кваліфіковану консультацію, пораду педагога з тих чи інших питань чи проблем, які їх турбують. Практика доводить, що переваги цієї форми роботи полягають у тому, що вона дозволяє кожному учаснику виховного процесу поглиблювати і закріплювати знання, виробляти необхідні вміння, навички, досвід пізнавальної творчої і виховної діяльності.

Найчастіше діти звертаються за порадами з приводу своїх стосунків з ровесниками, конфліктів з батьками, власної самооцінки, переживання власних невдач, недоліків, бажання стати кращим, бути успішним.

Перевагою *індивідуальних консультацій* є встановлення і розвиток суб'єкт-суб'єктних стосунків вчителів з дітьми, конфіденціальність інформації, відсутність до неї доступу однокласників чи вчителів, що сприяло встановленню довірливих стосунків та поваги до особистості дитини. Зокрема темами для індивідуальних бесід зі старшими підлітками можуть бути:

- Яким ти бачиш себе і яким бачать тебе інші люди.
- Твоя гідність і твої права.
- Як будувати стосунки з іншими людьми.
- Що робити, коли твої погляди і думки не співпадають з думкою оточуючих?

- Чому потрібно працювати над собою.
- Що робити, коли порівняння не на твою користь?
- Зі старшими потрібно сперечатись чи поважати?
- Люди, які не схожі на нас.
- Як поводити себе у конфліктній ситуації.
- Національна гідність як реліктова цінність.
- Зміни себе і світ довкола себе.

Використання *групових форм* роботи дозволить об'єднати учнів за інтересами, активізувати процеси самоосвіти і самовиховання учнів, до яких відносяться всі види групової навчально-виховної діяльності учнів, наукових об'єднань, гуртків, бесід, диспутів тощо. Контакти і обмін думками в групі стимулюють розвиток мислення учнів, сприяють розвитку і вдосконаленню їх уміння висловлювати свою думку, формуванню етичних знань, розширенню індивідуального, морального досвіду та світогляду. Тоді як використання *колективних форм* роботи дасть змогу вчителю спілкуватись одразу з усім класом, що дозволило йому спостерігати за спілкуванням та поведінкою дітей у групі.

Масові форми роботи запропоновані нами є простими і комплексними. У простих — зміст розкривається, в основному, за допомогою одного засобу, методу (виступ, лекція, диспути тощо), тоді як у комплексних масових формах — за допомогою різноманітних засобів та методів, що визначають складну структуру заняття.

Поліпшення ефективності виховання культури гідності старших підлітків у позаурочній діяльності залежить від спрямованості виховного процесу, форм та методів його реалізації. Для закріплення, поглиблення знань старших підлітків, розширення кругозору учнів 7-8-х класів та застосування їх на практиці ми радимо використовувати *індивідуальні форми* роботи, які дозволять педагогу розкрити індивідуальність, здібності і нахили дітей.

Інтерес для нашого дослідження представляє *рефлексивно-експліцитний метод*, розроблений І. Д. Бехом, який спрямований на зв'язок з реальним життям дитини її потреб, прагнення, моральні якості і включає орієнтацію на шляхетні складові моральної структури вихованця, довіру до нього, зв'язок виховних дій з самоповагою дитини, удосконалення буденно-ділового ареалу шкільного життя старших підлітків, що дозволило дітям реалізувати себе: від реального морального до ідеального морального, ставлення до себе як вищої моральної цінності, усвідомлення наслідків моральних дій у власному вдосконаленні. Використовуючи рефлексивно-експліцитний метод педагоги мають реалізувати наступні ключові позиції:

- визначити конкретний зміст і значення культури гідності (власна гідність, людська гідність, національна гідність) з опорою на спогади вихованців, їхні власні переживання, можливі суб'єкт-суб'єктні дії;
- за допомогою причинно-наслідкового ланцюжка простежити механізм цієї чи іншої гуманістичної цінності;
- простежити вплив гуманістичних цінностей на Я-доброцентроване і на Я-егоцентроване вихованців;
- як переживає проблему культури гідності особистість (колектив, група, громада), на яку спрямована моральна дія;
- чим винагороджується дотримання культури гідності;

- що є антиподами культури гідності?;
- які життєві обставини, звички породжують негативні явища, які заперечують культуру гідності;
- яким чином їх можна подолати.

Таким чином, рефлексивно-експліцитний метод, який опирається на особистий досвід старших підлітків, допоможе краще усвідомити сутність культури гідності та дотримуватися її у власному житті.

Серед *вербальних методів* виховання досить ефективними є такі методи як *етична бесіда, диспути, розповідь*. Бесіди допомагають кращому засвоєнню старшими підлітками знань про культуру гідності, за допомогою цілеспрямованих і вміло поставлених запитань спонукають учнів до пригадування вже відомих знань та переведення їх у власну життєву практику шляхом самостійних роздумів, узагальнень, висновків. З учнями 7-8-х класів актуально провести бесіди за такою тематикою:

1. Я знаю і вмію відстоювати свої права.
2. За що мене мають поважати і за що я поважаю інших.
3. Чи правильно я оцінюю себе і свої можливості.
4. Для чого потрібно бути кращим.
5. «Порушувати закон — все одно, що рубати гілку, на якій сидимо» (В. О. Сухомлинський).
6. Україна та її сусіди (про культуру міжнаціональних стосунків).
7. Уявлення українців про себе та про інші народи (національні і побутові стереотипи).
8. Що означає поважати себе.

Свою ефективність у вихованні культури гідності доводять *диспути*. Важливою умовою ефективності диспутів є попередня підготовка, яка полягає у накопиченні необхідних знань з теми диспуту. Зокрема, зі старшими підлітками бажано провести такі диспути, як: «Чи можна змінити характер людини?», «Совість і обов'язок», «Що значить бути гідним?», «З чого складається ваша самоповага», «Як потрібно відноситися до оточуючих», «Справжній колектив. Який він?», «Права дитини», «Що таке справжня дружба?», «Вчимося поважати інших», «Як вийти із конфліктної ситуації», «Я син твій, Україно», «Що вам відомо про декларацію та суверенітет». Так, на диспуті «У згоді з самим собою» перед дітьми ставляться запитання:

- Що означає любити себе?
- Що означає любити людей?
- Чи можна любити людей і не любити себе?
- Які моральні цінності ви б хотіли розвинути у собі?

Для досягнення цілеспрямованого педагогічного впливу на учнів педагог має володіти методами виховної роботи. Одним із таких методів є *вправи*. *Вправи* — багаторазове повторення вчинків або дій, у яких виявляється відповідне до норм моралі ставлення до себе, людей, колективу, оточення. Сенс вправління полягає не в тому, щоб учень запам'ятав послідовність етапів своєї діяльності, а щоб норми моральних стосунків стали його звичкою, він швидко і правильно реагував на життєві ситуації не тільки внаслідок логічного їх аналізу, а й завдяки почуттям, усвідомленню добра і зла. Нижче наводимо зразки вправ, які доцільно використовувати у вихованні культури гідності старших підлітків.

Вправи та заняття з виховання культури гідності

Вправа «Я гідна людина».

На дошці вивішується плакат з позитивними якостями. Учні пропонують вибрати зі списку якості, які їм притаманні, і записати їх на промінчиках зірочки. Кожен має намалювати свою зірку в етичних щоденниках.

На плакаті можуть бути написані наступні цінності: активність, альтруїзм, ввічливість, чесність, правдивість, шанобливість, толерантність, коректність, безкорисливість, шляхетність, великодушність, воля, доброзичливість, дружнелюбність, життєлюбність, дбайливість, інтелігентність, щирість, допитливість, мудрість, оптимізм, дотепність, відважність, чуйність, правдивість, привітність, рішучість, романтичність, зібраність, здатність творити, працьовитість, терпимість, тактовність, точність, усмішливість, вміння бути вдячним, вміння розуміти.

Рефлексія. Які ваші враження після проведеної вправи? Яка особистісна якість для вас є найважливішою? Яких якостей ви хотіли би позбутися?

Рефлексія (від лат. reflexio — відображення) — осмислення людиною власних дій та їх закономірностей; діяльність самопізнання, що розкриває специфіку духовного світу людини; самоаналіз.

Використання *творчих завдань* у позаурочній діяльності якнайкраще розвиває у школярів творче мислення, інтерес до навчання, до творчої діяльності. Вдало підібрані завдання, викликають зацікавленість у старших підлітків до проблеми культури гідності. Адже пробудити інтерес, навчати школярів творчо мислити — це найголовніша мета, до якої прагне педагог. Цьому має сприяти: практичне ознайомлення школярів з нестандартним підходом до розв'язання пізнавальних завдань; вправлення в пошуках оригінальних рішень. Для вирішення цих завдань знадобляться різноманітні творчі вправи, запитання, логічні вправи, які у свою чергу передбачають: встановлення суперечності; встановлення причинно-наслідкових зв'язків; зіставлення різних варіантів та дії вибору; виділення певних закономірностей в інформації; доведення правильності виконаних практичних або розумових дій; пошук і виправлення припущених помилок; висування гіпотез, пропозицій, здійснення певного прогнозу наступних подій.

Творче завдання.

Підкресли ті твердження, які, на твій погляд, є вірними. Поясни свій вибір, чому ти так вважаєш?

- Хто сильний, той і правий.
- Кожна людина може чинити, як хоче.
- Стався до інших так, як тобі хотілося, аби ставились до тебе.
- Люди повинні допомагати і піклуватись одне про одного, не чекаючи на винагороду.
- Добрі вчинки мають йти від серця.
- Люди повинні поважати права інших.
- Якщо мені чогось хочеться, я не думаю про те, чи законні мої дії.
- Я беру все, що мені подобається.
- Я не прощаю кривди і знайду момент аби помститися.
- Усі обманюють, не варто цим перейматися.

Для поліпшення виховання культури гідності старших підлітків у позаурочній діяльності дієвими є *виховні ситуації*. *Виховні ситуації* — спеціально організовані педагогічні умови для виховання в учнів мотивів позитивної поведінки чи подолання недоліків. Чим складніша і проблемна ситуація для учня, тим більше зусиль він витратить на її аналіз, тим кращим буде результат. Виховні ситуації сприяють формуванню в учнів здатності уявляти себе на місці іншої людини, приймати найбільш доцільні рішення, узгоджувати з ними власні дії. Такі ситуації є різноманітними за своїми особливостями: вербальні (наведення афористичних висловів, розповіді з моральною проблематикою, казкові сюжети і реальні події), уявні (створення учневі умов для аналізу ним своєї поведінки, оцінки певної події), конфліктні (в їх основі — гострі моменти, психологічні зриви, потрясіння), ситуації-задачі, ситуації-вправи (обговорення проблем ігрової ситуації, що спонукають учнів до певних дій, моральних вчинків).

В експериментальній роботі широко використовуються *активні та інтерактивні методи виховання (пізнавальні та розвивальні ігри, «мозковий штурм»)*. Використання ігор та ігрових моментів робить процес виховання цікавим, створює у підлітків бадьорий творчий настрій, полегшує засвоєння нового матеріалу. Різноманітні ігрові ситуації потребують від учнів зібраності, витримки, бажання допомогти відстаючому, невимушено виховує адекватне сприймання невдач і помилок. Гра починається не тоді, коли учні одержують завдання, а коли їм стає цікаво грати. Це означає, що гра викликає приємні емоції і дає роботу їхньому розуму.

Гра включає наявність ігрового моделювання та розподіл ролей між учасниками гри; наявність загальної мети всього ігрового колективу, досягнення якої забезпечується взаємодією учасників гри, підкоренням їх різнобічних інтересів цій загальній меті.

Мозковий штурм «Що заважає людям поводитися гідно?»

Тренер пропонує учасникам висловити свої думки про те, що заважає людям поводитися гідно, і записує відповіді на плакаті.

Після проведення мозкового штурму слід узагальнити відповіді учасників і дати (в разі потреби) подану нижче інформацію.

- Перешкоди на шляху до гідної поведінки.
- Бути із самим собою важко.
- Тільки егоїсти роблять те, що хочуть.
- Чому я маю визнавати заслуги інших.
- Мені соромно говорити те, що я думаю про себе.
- Якщо хтось відмовляє мені, це означає, що він мене не поважає.
- Важко оцінити себе самому.
- Зарозумілість так само шкодить стосункам, як і надмірна сором'язливість.

— Я не хотів би говорити про свої думки й почуття, бо не хочу турбувати інших своїми проблемами.

У процесі експериментальної роботи передбачається, що виховання культури гідності старших підлітків, оцінювання власних можливостей, позитивного самоставлення, здатність до саморозвитку та самовдосконалення здійснюватиметься у процесі *тренінгу*. Нами був розроблений тренінг для учнів 7-8-х класів,

спрямований на виховання особистісної і людської гідності, які дозволять старшим підліткам краще пізнати себе та інших.

Тренінг проводить тренер (ведучий), котрий спілкується з учасниками «на рівних». Тренер володіє інформацією щодо теми тренінгу, знає методiku проведення тренінгових занять, вміє працювати з аудиторією і володіє методикою виховання. Проведення тренінгу відбувається за визначеною структурою, він має складатися зі вступної, основної та заключної частин.

Тренінг сприяє інтенсивності виховання, результат якого досягається завдяки активній роботі учнів. Знання, які діти отримують під час тренінгу, не подаються в готовому вигляді, а стають продуктом активної діяльності самих учнів.

Зокрема, нами були розроблені та проведені тренінгові заняття для учнів 7-8-х класів з тем: «Школа самоповаги», «Позитивне ставлення до себе, як себе полюбити», «Підвищуй свою самооцінку», «Вчимося поважати інших», «Чому я заслуговую на повагу», «Чи знаєш ти свої права».

Наведемо приклади деяких тренінгових занять для учнів 7-8-х класів «Культура гідності».

Заняття 1. «Школа самоповаги».

(За модифікованою методикою Ю. В. Бойбіної)

Мета заняття: дати інформацію про загальні принципи, на яких заснована повага до себе та до інших. Обґрунтувати право будь-якої людини на самоповагу і повагу з боку людей, які вас оточують.

Обладнання та матеріали: етичний щоденник, кольорова крейда, плакат «Повага до себе та до інших людей», таблиця зі стилями поведінки.

Слово вчителя: Дорогі діти! Тема нашого заняття — самоповага. Самоповага — найважливіша якість особистості, в основі якої лежить позитивне ставлення людини до себе, повага до себе, шанобливе ставлення до себе, ціннісне ставлення до себе — це внутрішня моральна риса людини, яка засвідчує прихильне ставлення до себе. Самоповага спонукає діяти відповідно до своїх моральних принципів, впливає на особливості поведінки і діяльність людини, на те, яку справу вона обирає, як захищається, з ким товаришує, як долає труднощі, як реагує на несправедливість, як організовує своє життя. Якщо самоповага людини достатньо висока, вона краще контролює себе, свою поведінку, має ясне розуміння, що важливо для неї і що — для людей, які її оточують. Така людина завжди відповідає за свої вчинки і не залежить від чужої думки.

Вправа «З чого складається ваша самоповага».

Діти, будь ласка, у своєму зошиті намалюйте коло — це центр квітки, і оточіть його пелюстками. Центр квітки символізує вашу особу. Пелюстки символізуватимуть елементи, з яких складається ваша повага до себе, ви їх повинні назвати, назви можна виписати внизу малюнка.

Передбачуваний список елементів:

- відчуття своєї необхідності, цінності;
- унікальність, особливість;
- впевненість у собі;
- вміння наполягти на своєму;
- хороша успішність;
- задоволеність своїм зовнішнім виглядом;

- довіра оточуючих;
- вміння піклуватися про себе та інших.

Після завершення роботи вся група бере участь в обговоренні тих елементів, з яких буде складатися квітка на дошці. Потрібно підрахувати, скільки разів був названий той чи інший елемент. Кожен учень може придумати свій елемент, або підтвердити важливість вже придуманого іншими. Якщо елемент повторюється частіше, то пелюстку з його назвою необхідно збільшити або розфарбувати. Квітка обов'язково вийде асиметричною. В цьому випадку необхідно пояснити учням, що самоповага залежить від багатьох властивостей особистості, і не всі вони однаково важливі.

Слово вчителя: Подивіться на нашу квітку. Вона немов модель, яка показує, що наша повага до себе багато в чому залежить від того, як складаються наші відносини з оточуючими, чи можемо ми налагодити з ними доброзичливі стосунки, чи дають оточуючі люди нам можливість відчувати нашу власну цінність. Але найважливішим є те, що пелюстки нашої квітки тримаються разом тому, що їх щось об'єднує. Виникає питання: що їх об'єднує — це ви самі, ваша особистість. Повага до себе і до інших — це нормальний стан людини. Всі пелюстки нашої квітки — це зовнішні форми його виразу. І це потрібно зрозуміти.

Безумовно, люди впливають один на одного. Якщо вони відносяться один до одного тепло, з повагою, то вони допомагають один одному розвивати у собі самоповагу. Але нерідко буває так, що до людини відносяться зневажливо, принижують, ображають її. Людина, яка потрапила в таку ситуацію, починає втрачати повагу і до себе, і до оточуючих.

Вправа «Створи себе сам».

Діти, вам необхідно усвідомити для себе одну важливу істину: шлях до самоповаги — це шлях дій. Неможливо нічого не робити і розвинути у собі таку якість, як самоповага. Можна цілий день повторювати: «Я найкращий, я так себе поважаю», але не отримати результату. Потрібно діяти так, ніби ви вже дійсно та чудова людина, якою бажаєте стати. Для цього я вам пропоную записати у своєму етичному щоденнику ту дію, яку ви вважаєте за потрібне здійснити в першу чергу для того, щоб відчувати самоповагу.

(Йде обговорення, в ході якого треба підвести учнів до висновку, що слід проявляти повагу до оточуючих навіть у тому випадку, якщо вони не йдуть на контакт, якщо ваші дії не викликають у них розуміння. Прояв поваги до оточуючих у тому випадку, якщо вони цього, на ваш погляд, не заслуговують, дозволить, насамперед, відновити повагу до себе, після чого стосунки з оточуючими поліпшуються майже автоматично). *(Вчителю необхідно заохочувати учнів, незалежно від свого ставлення до записаної дії. Якщо учень неправильно витлумачив зміст дії, то треба запропонувати йому ще поміркувати).*

Вчитель: Яку людину ми називаємо здатною до самоствердження? Що вона може робити такого, чого людина, не здатна до самоствердження, зробити не може?

Учні пропонують різні варіанти відповідей, формулюючи при цьому свої висновки, наприклад: людина, здатна до самоствердження, може відстояти свої права, не порушуючи при цьому права інших, спокійно і переконливо висловлювати свою думку, вміє говорити «ні», не відчуваючи при цьому почуття незручності і т.д.

Вчитель: Люди ставляться до оточуючих по-різному. (*Вчитель демонструє таблицю, в якій відображено три стилі поведінки: пасивний стиль, самостверджувальний і агресивний. Учням пропонується розповісти, у чому, на їхню думку, виявляються стилі поведінки в повсякденному житті. Відповіді відзначаються в таблиці*).

Пасивний:

- людина не робить ніяких дій для утвердження своїх прав;
- ставить себе нижче по відношенню до інших, що шкодить її самооцінці;
- догоджає іншим на шкоду собі;
- мовчить, коли його щось турбує, коли його ображають;
- без причини вибачається.

Самостверджувальний:

- захищає свої права, не порушуючи прав інших;
- поважає себе та інших;
- вміє слухати і говорити;
- вміє висловлювати позитивні і негативні емоції;
- впевнений у собі, але не тисне на інших, не принижує їх.

Агресивний:

- захищає свої права, не дбаючи про інших;
- думає тільки про себе, не поважає інших;
- не вміє слухати, чує лише себе;
- тисне на інших, принижує їх;
- домагається своїх цілей за рахунок інших.

Вчитель просить учнів виділити найоптимальніший стиль поведінки і пояснити, в чому вони бачать переваги. (*Обговорення*).

Відомий вчений І. Д. Бех, звертає увагу на той факт, що гідність особистості має зовнішнє втілення: у поставі, ході, мові. «Характер нашої ходи, рухів, мови з найперших хвилин формується під впливом нашої взаємодії з соціальним простором, який може бути або простором поваги, або зневаги. Конкретний стиль зовнішнього втілення є улюбленим предметом для творів письменників-сатириків. Однак у виховному плані більш важливим є внутрішній вимір почуття гідності, який вбачається у самодостатності та сенсі життя особистості» [3, с. 76-89].

Вправа «Покажи як...»

Надається можливість кожному учневі показати, як поводить себе людина, яка себе поважає, при цьому зробити установку на доброзичливість з боку оточуючих, підбадьорювати учнів.

Покажи, як розмовляє людина, яка себе поважає:

- голосом;
- дикцією;
- жестами.

Покажи, як рухається людина, яка себе поважає:

- вона стоїть;
- вона сидить;
- її осанка;
- вона ходить;
- вона доторкається.

Покажи, як дивиться людина, яка себе поважає:

- вона дивиться...

Робота в групах. Вчитель пропонує учням спільно скласти пам'ятку «Як формувати самоповагу».

Інформаційний лист поради з підвищення самоповаги.

- Пам'ятайте про свої позитивні якості, замість того, щоб пам'ятати погане.
- В усьому, що ви робите, намагайтеся знайти позитив. Привітайте себе з цим успіхом.
- Постійно згадуйте свої успіхи.
- Пробачте собі помилки. Ми можемо ставитися до себе дуже суворо, але все-таки робимо їх. Визнайте свою помилку й адекватно компенсуйте збитки.
- Не перекладайте провину на інших — це ознака безсилля. Так само не перегинайте палицю, звинувачуючи у всьому тільки себе.
- Вчіться любити своє тіло.
- Дійте так, начебто ви були успішним, легким у спілкуванні, дотепним, гідним любові. І ви будете таким.
- Шукайте і приймайте допомогу, підтримку й пораду, коли маєте потребу в цьому.
- Ставтеся до себе добре. Ваша самоповага ніколи не зросте, якщо ви не будете відноситися до себе належним чином. Пам'ятайте: той, хто любить себе, виглядає краще, має чудове здоров'я.
- Відмовтеся від думки, що ви — безнадійний і невдаха, якого ніхто не любить. Якщо ви думаєте так, то це може стати істиною, оскільки ви самі переконаєте у цьому інших.
- Вчіться слухати, не даючи оцінок і не роблячи порівнянь.
- Вмійте сказати «ні». Найчастіше ми занадто швидко погоджуємося робити те, про що нас просять, боячись несхвалення чи гніву з боку інших, вважаючи себе «гарним» тоді, коли поступилися комусь, щоб зробити приємне.
- Відмовтеся від балаканини, пліток, скарг, бажання мстити та інших бажань, які руйнують вашу цілісність і особисту силу.
- Пам'ятайте, що ви недосконалі — і це прекрасно. Ви — людина, що може помилитися, але і виправити власні помилки. Досконалість недосяжна, а природність деяких якостей буває більш привабливою.
- Визнайте себе таким, яким ви є, унікальним, оригінальним, людяним.

Підведення підсумків.

Заняття 2. «Позитивне ставлення до себе, як себе полюбити».

Мета: сприяти розвитку позитивної Я-концепції, розвивати позитивне мислення учнів, відпрацювати навички спілкування, самовираження, працювати над формуванням адекватного самоствавлення, усвідомленням важливості прийняття свого «Я» зі всіма чеснотами і недоліками.

Обладнання та матеріали: етичний щоденник.

Вправа «Оцініть себе позитивно».

Інструкція. Візьміть аркуш паперу і олівець, розділіть аркуш на три стовпчики і назвіть їх «Мої позитивні якості», «Де я можу себе добре проявити?» і «Чого я досяг». Потім зосередьтеся на кожній назві приблизно 1-2 хвилини. Що приходить вам у голову? Потім запишіть ваші позитивні якості, здібності, досягнення якомога швидше.

Зробіть це для кожної назви. Потім перегляньте свій список. Читаючи кожен пункт, відтворіть уявну картину того, що ви маєте цю якість, талант чи досягнення. Створіть повну картину самого себе з урахуванням цих якостей, талантів, досягнень і відзначте, наскільки приємно це усвідомлювати.

Рефлексія. Чи задоволені ви собою?

Слово вчителя: Ви справді чудові. Ви прагнете досягти своєї мети, допомагаєте батькам, однокласникам, ви доброзичливо ставитесь до оточуючих і заслуговуєте похвали за це. Ймовірно, у кожної людини є своя власна теорія, яка стосується того, що саме робить її унікальною, що відрізняє її від інших людей. При цьому мимоволі виникає питання: «Чи поділяють оточуючі вашу думку про себе, чи бачать вас інші таким же?» Якщо вони уявляють вас інакше, то що ж лежить в основі їхнього сприйняття і оцінки? Спробуємо з'ясувати це питання під час виконання наступного завдання.

Візьміть кілька аркушів паперу і напишіть на одному з них своє ім'я. Після цього:

1. Дайте 10 відповідей на запитання «Хто я такий?». Зробіть це швидко, записуючи свої відповіді у стовпчик.

2. Дайте відповідь на те саме запитання, але так, як на вашу думку, відгукнулася б про вас мати або батько (виберіть одного).

3. Відповідайте на це запитання так, як відповідь би ваш друг (подруга).

Тепер порівняйте ці три набори відповідей і в письмовій формі вкажіть наступне:

— У чому виявляється подібність?

— Які розбіжності?

— Якщо є розбіжності, то як ви їх поясните.

Вкажіть, які з 10 відповідей вашої самохарактеристики стосувалися: фізичних та моральних якостей, психологічних особливостей, соціальних ролей.

У другій частині вправи кожен учень описує когось з однокласників, не називаючи прізвища, імена у випадковому порядку роздає вчитель. Потім вчитель збирає аркуші і зачитує їх. Усі визначають про кого йдеться.

Вправа завершується обговоренням.

Рефлексія. Що ви найбільше цінуєте в друзях? Як ви відстоюєте свою гідність? Що ви робите для того, щоб стати гідною людиною?

Вправа «Назви сильні сторони».

Мета: формувати почуття гідності та поваги до себе; розвивати уміння думати про себе в позитивному плані.

Кожна людина протягом 2-х хвилин має розповісти про свої сильні сторони: що він любить, цінує, що дає йому почуття внутрішньої впевненості, довіри до себе в різних ситуаціях. Не обов'язково говорити лише про позитивні риси характеру, важливо визначити те, що є чи може стати точкою опори у різні моменти життя. Важливо, щоб людина, яка говорить про себе не брала в лапки свої слова, не відмовлялася від них, не применшувала своїх позитивних якостей, щоб вона говорила прямо, без натяків, без усяких «ну», «якщо» тощо.

Провівши «інвентаризацію» своїх сильних сторін, можна подумати, як краще ними скористатися. Для визначення своїх сильних сторін, можливостей їх конструктивного використання, велику допомогу може надати спільна робота з іншими людьми, можливість поділитися з ними думками й почуттями.

Рефлексія. Розкажіть про почуття і думки.

Вправа «Я і моя впевненість».

Мета: чітко усвідомити різницю між почуттям впевненості та невпевненості у собі, навчитися свідомо керувати проявами своєї зовнішньої поведінки та переводити її у внутрішній план.

Інструкція: Сядьте якомога зручніше. Закрийте очі і уявіть, що ви знаходитесь у великій кімнаті з двома дзеркалами на протилежних стінах. В одному з них побачте своє відображення. Ваш зовнішній вигляд, вираз обличчя, поза – все говорить про крайній ступінь невпевненості. Ви чуєте, як сором'язливо і тихо ви говорите, а ваш внутрішній голос постійно стверджує «Я найгірший за всіх». Намагайтеся абсолютно злитися зі своїм відображенням у дзеркалі і відчуття повне занурення у болото невпевненості. З кожним подихом підсилюйте відчуття остраху, тривоги, боязливості. А тоді повільно вийдіть з дзеркала та відмітьте, як ваш образ все більше тьмяніє і, нарешті, зовсім згасає. Ви вже ніколи до нього не повернетесь.

Повільно поверніться та подивіться на своє відображення в іншому дзеркалі. Ви – впевнена у собі людина! Пам'ять підказує три події вашого життя, коли ви були «на коні». Пригадайте звуки, запахи, що супроводжували тоді ваше відчуття впевненості. Ваш внутрішній голос прорвався назовні: «Я вірю в себе! Я впевнений у собі!» (повторюйте хором). Наповніть себе відчуттям впевненості, нехай воно подібно легкій хмаринці охоплює ваше тіло. Додайте музику впевненості, запахи. Намагайтеся побачити символи, уявіть напис золотими літерами «Я ВПЕВНЕНИЙ У СОБІ». Можете відкрити очі.

Заняття 3. «Вчимося поважати інших».

Мета: показати значущість толерантної поведінки під час взаємодії з іншими, формувати навички без оціночного спілкування.

Рольова гра «Цивілізація».

Учні об'єднуються у дві підгрупи, які розміщуються у різних кінцях класу.

Вчитель. Уявіть собі, що кожна з підгруп – це окрема прогресивна цивілізація. Ви її представники, які подорожують у космосі. Зараз ви летите на планету Земля на міжгалактичний фестиваль, і вам потрібно:

1. Представити свою прогресивну цивілізацію, вигадавши її назву, географічне положення, населення (бажано намалювати портрет представника цивілізації), систему правління й оборони, закони, за якими живе цивілізація, її культурні особливості, традиції (обов'язково все це записати або намалювати). (15-20 хв).

2. Розподілити між учасниками в кожній підгрупі ролі парламентарів цивілізації (2-3 учня).

3. Через парламентарів презентувати свою цивілізацію.

Вчитель. Ви уважно слухали своїх нових знайомих. А тепер кожна цивілізація має за 3-5 хв знайти найсильніші і найслабші сторони іншої представленої цивілізації і передати цю інформацію через парламентарів.

4. З цього етапу розвитку гри вчитель оголошує кризову ситуацію. Увага! На нашу Галактику здійснено напад. Якщо не вжити термінових заходів – нас буде знищено. Використовуючи сильні сторони цивілізацій і захищаючи слабкі місця, складіть план визволення Галактики.

5. За 10-15 хв потрібно спільно, обома групами створити систему захисту і представити її через парламентарів (знову записати, намалювати).

Запитання для обговорення:

— Що відбувалося в команді і в групі у цілому в момент представлення та аналізу слабких та сильних сторін цивілізацій?

— Чи змінився настрій під час створення системи захисту Галактики?

— Які ваші думки і враження від гри «Цивілізація»? Чому вона вчить?

Ця гра дає можливість створити справжню команду. При обговоренні слід звернути увагу на взаємодію між учасниками гри.

Вправа «Ярлики».

Матеріали і обладнання: «корони», які виготовляють з двох смужок білого паперу, склеєних по боках; напишіть на них один із поданих виразів:

— «Усміхайся мені».

— «Будь похмурим».

— «Картай мене».

— «Ігноруй мене».

— «Розмовляй зі мною так, ніби мені 5 років».

— «Підбадьоруй мене».

— «Кажі мені, що я нічого не вмію».

— «Жалій мене».

Вчитель об'єднує учнів у групи по 5-7 осіб. Кожному він надіває на голову «корону» таким чином, щоб той не бачив, що на ній написано. Після цього кожній групі дається завдання протягом 10 хв скласти цілу картинку з розрізаних шматочків, але звертатися під час роботи до учасника своєї групи потрібно так, як написано на його «короні».

Через 10 хв усі учасники по черзі (не знімаючи «корон») відповідають на запитання тренера: «Чи сподобалось вам, коли з вами спілкувалися таким чином?»

Після того, як усі висловляться, вчитель пропонує учням зняти «корони» і вийти із своїх ролей.

Запитання для обговорення:

— Чи у реальному житті можуть бути «корони»?

— Як впливає наявність подібних ярликів на спілкування?

— Як часто ми стикаємось з ситуаціями навішування ярликів?

— Як ви почувалися у реальному житті, коли хтось навішував на вас ярлик?

— Як можна змінити чиєсь уявлення про вас?

— Звідки ми беремо наші уявлення про інших?

— Чи легко позбутися ярлика, коли його вже навішено? Як це зробити?

Вправа «Відчуй іншого».

Інструкція: кожен учень повинен протягом 2-3 хвилин описати настрій кого-небудь з класу (пропонується уявити собі, відчутти людину, її стан, емоції, переживання, і все це описати в етичних щоденниках).

Усі описи зачитуються вголос, після чого перевіряється їхня правильність.

Вправа «Емоції та ситуації».

Учні стають у коло.

Вчитель. Зараз кожний назве одну емоцію або почуття і запам'ятає, що він назвав. Я починаю: «Спокій».

Коли всі назвали по одній емоції і запам'ятали її, вчитель продовжує вправу.

Вчитель. А тепер кожен називає якусь ситуацію і кидає м'яча іншому учневі, пропонуючи продовжити речення і назвати свою емоцію чи почуття. Наприклад: «Коли я йду до школи, то відчуваю... радість!»

Вправу закінчено, коли м'ячик побував у кожного з учасників.

Вправа «Постав себе на місце іншого».

1. Згадайте свою недавню розмову з «болісного питання» з кимось зі знайомих або батьків, друзів.

2. Розслабтеся, закрийте очі та уявіть себе на місці свого співрозмовника.

3. Відчуйте, які враження отримав співрозмовник від спілкування з Вами?

4. Зіграйте у своїй уяві Вашу бесіду таким чином, щоб залишити у Вашого уявного співрозмовника приємні спогади про себе.

5. Дайте відповіді на запитання:

— Чи змінилося щось у Вашій внутрішній позиції, якщо так, то що саме?

— Як би Ви повели себе, якби у Вас була можливість повернути цю бесіду?

Домашнє завдання: спостерігаючи за незнайомими людьми, спробуйте знайти в кожному з них хоч би 3 позитивних якості.

Заняття 4. «Чому я заслуговую на повагу».

Мета: активізувати процес самопізнання і самоідентифікації, сформувані і укріпити впевненість у собі. Підтримати уявлення школярів про власну значущість, цінність, унікальність.

Вправа «Незакінчені речення».

Мета: актуалізувати процеси самоідентифікації і самовираження.

Інструкція: пропоную вам по черзі закінчити речення за такою схемою: «Добридень. Мене звуть..., найбільше мені подобається..., але я не люблю, коли... Мене поважають за...»

Рефлексія. Що ви відчуваєте, коли говорите про себе, про свою особу?

Вправа «Я не такий, як всі. Всі люди різні!».

Мета: зняти емоційну напругу, сформувані і укріплювати адекватну самооцінку підлітків.

Інструкція: у вас є 5 хвилин, щоб намалювати радість (конкретно або абстрактно). Малюнки ви не підписуєте і вкладаєте до «Скриньки», ми їх перемішаємо та кожний з вас потім знайде свій.

Інформація для вчителя: непогано, якщо кожен розповість про свій малюнок — що, чому намальовано, які відчуття викликало завдання, з чим у вас асоціюється радість.

Рефлексія. Чи легко було впізнати свій малюнок? Чи багато однакових малюнків? Які думки і відчуття викликали у вас вправи? Що сподобалося? Не сподобалося? Побажання вчителю і однокласникам.

Методика «Оціни себе об'єктивно».

Продумайте запропоновані твердження, оцінюючи на окремому аркуші в 4-бальній системі своє ставлення до них. При цьому бали повинні означати наступне: Я думаю про це: дуже часто — 4 бали, часто — 3 бали, іноді — 2 бали, рідко — 1 бал, ніколи — 0 балів.

1. Мені хочеться, щоб мої товариші підбадьорювали мене.

2. Постійно почуваю свою відповідальність по роботі.

3. Я хвилююсь за своє майбутнє.

4. Багато хто мене ненавидить.
5. Я менше ініціативний, чим інші.
6. Я хвилююсь за свій психічний стан.
7. Я боюсь виглядати дурнем.
8. Зовнішній вигляд інших набагато кращий, аніж мій.
9. Я боюся виступати з промовою перед незнайомими людьми.
10. Я часто допускаю помилки.
11. Як шкода, що я не вмію говорити як належить з людьми.
12. Як шкода, що мені не вистачає впевненості в собі.
13. Я занадто скромний.
14. У моєму житті немає користі.
15. Багато людей неправильної думки про мене.
16. Мені ні з ким поділитися своїми думками.

0-12 балів — високий рівень — означає, що людина, як правило, не має комплексу неповноцінності, вона правильно реагує на поради інших і рідко сумнівається у своїх діях;

12-22 бали — середній рівень — говорить про те, що людина рідко страждає від комплексу неповноцінності і лише час від часу старається підлаштуватися під думку інших;

22-60 балів — низький рівень — сигналізує про те, що людина хворобливо переносить критичні коментарі у свою адресу, намагається зважати на думку інших і часто страждає від комплексу неповноцінності.

Міні-тренінг «Я — індивідуальність»

1. Виявіть не менше семи своїх дуже давніх рис, «з дитинства» і семи більш пізніх, які вам вдавалося сформувати самостійно.

2. Як ви оцінюєте себе:

- а) переоцінюєте;
- б) недооцінюєте.

3. Назвіть найважливіші якості вашого характеру.

4. Напишіть власні правила життя.

5. Як ви вважаєте, ваш характер сформований, переважно за інстинктом, чи за темпераментом, чи всупереч тому чи іншому, чи їм обом?

6. Які, по-вашому, основні протиріччя живуть у вас?

7. Навчіться бачити себе у будь-якому новому колективі (навіть якщо це черга у магазині) як особистість, що проходить три стадії: адаптацію, становлення, інтеграцію.

8. У чому полягає ваша індивідуальність?

9. Навчіться бачити і дивитися з боку на ті соціальні ролі, які ви граєте.

Слово вчителя. Людина з почуттям та усвідомленням власної гідності, самоповаги, самоцінності й самодостатності виступає як розгорнута, зріла індивідуальність.

Складіть твір на тему: «Всі початі справи прагну доводити до кінця».

Підведення підсумків роботи в тренінгу проводять у формі бесіди.

Заняття 5. «Чи знаєш ти свої права».

Мета: ознайомити учнів зі змістом основних статей Конституції України, Конвенції про права дитини, формувати уявлення про права і обов'язки, виховувати моральні якості.

Ключові поняття: Конституція України, Конвенція, право.

Форми і методи роботи: пояснення, бесіда, вправа, тест, «мозковий штурм».

Слово вчителя. (*Вчитель підводить учасників до розуміння, що необхідно чітко відрізняти, що ж є потребою, а що забаганкою*). Під потребою ми розуміємо ті речі, норми, умови, які є необхідними для безпечного та повноцінного життя людини. *Забаганки* — це речі, без яких людина може обійтись, це не речі першої необхідності. Наприкінці виконання вправи вчитель зауважує, що права, які кожна людина має від народження, потрібні для того, щоб забезпечити її потреби, але не забаганки.

Інформаційне повідомлення. У 1948 році ООН прийняла Загальну декларацію прав людини. Цим документом встановлювалися стандарти для всіх країн, що були спрямовані на захист окремого громадянина від можливості порушення його прав. Декларація проголосила, що права людини є «основою свободи, справедливості й миру в усьому світі». У цілому діти користуються тими ж правами, що й дорослі. Однак через те, що вони малі, їм потрібен додатковий захист. Конвенція про права дитини — це міжнародна угода, схвалена Генеральною Асамблеєю ООН у листопаді 1989 року.

Конвенція — угода, міжнародний договір із якогось одного спеціального питання, що визначає права й обов'язки держав з цього питання.

Конвенція ООН про права дітей нагадує народам Землі про права їхніх дітей. Конвенція складається з 3 частин, 54 статей. Її підписали майже всі країни світу. В Україні Конвенція була ратифікована (прийнята) у 1991 році.

Робота в групах. Вчитель об'єднує школярів у п'ять груп. Учні отримують тексти Конвенції ООН з вказаними статтями для опрацювання. Кожна група має розглянути чотири статті (ст. 5, 7, 11, 13, 15, 17, 19, 24, 25, 27, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40). Вчитель пропонує учням уважно прочитати визначені статті й намалювати те, про що в них розповідається.

Після завершення роботи групи презентують свої малюнки.

Рефлексія:

1. Від кого залежить реалізація прав людини? Прав дитини?
2. Чи визначені у Конвенції обов'язки дітей?
3. Як ви думаєте, у чому полягає сутність обов'язку?

Вчитель підводить учасників до розуміння, що від кожного з нас залежить, чи реалізуємо ми свої права. Права однієї людини закінчуються там, де починаються права іншої. І там, де починаються права іншої людини, починаються наші обов'язки.

Вправа «Класи прав».

Вчитель прикріплює таблички з написами: «Особисті (громадянські) права», «Соціальні права», «Культурні права», «Політичні права» в різних кутках класної кімнати та називає кожній дитині одну зі статей конвенції. Задача дітей — об'єднатися в групи біля кожної таблички. Після цього вчитель пропонує групам обговорити, чи всі права, що мають учні групи, відповідають «назві» групи, та запрошує групи презентувати права, що об'єднані певною назвою, і пояснити свої думки (це може робити чи доповідач, чи кожен учень групи).

Вчитель пояснює школярам, що перелік прав, визнаних для дитини у Конвенції, охоплює громадські, соціальні, культурні й політичні права. Немає прав економічних, бо визнано, що дитина має вчитись, а не працювати.

Інформація для вчителя

ОСОБИСТІ (ГРОМАДЯНСЬКІ) ПРАВА ДИТИНИ:

- право на життя й розвиток;
- право набуття громадянського статусу, тобто реєстрації після народження й набуття імені та прізвища;
- право на отримання громадянства;
- право дитини на сім'ю, тобто на виховання біологічними батьками, а у випадку розлучення з батьками — на постійні контакти з ними та тривалий зв'язок, якщо це тільки буде можливо;
- свобода релігії та переконань;
- свобода слова, висловлення поглядів і повага до них відповідно до віку дитини;
- дитина повинна бути вислухана в адміністративних і судових діях у всіх справах, що її стосуються (наприклад, зміна прізвища, всиновлення);
- свобода від фізичного або психологічного насилля, визиску, сексуальних домагань, жорстокості;
- дитині не можна виносити смертний вирок або карати її одвічним ув'язненням.

СОЦІАЛЬНІ ПРАВА:

- право на охорону здоров'я;
- право на відповідні умови життя;
- право на відпочинок, вільний час і дозвілля.

КУЛЬТУРНІ ПРАВА:

- право на освіту, освіта в обсязі неповної середньої школи є обов'язковою й безкоштовною;
- право на користування культурними цінностями;
- право на інформацію;
- право на знання своїх прав.

Старшим дітям Конвенція надає певні політичні права, наприклад, право на об'єднання й зібрання в мирних цілях.

Конвенція визнає також особливі права для дітей-інвалідів та суспільно непристосованих.

Тест. Виконуючи це завдання, учасники ознайомляться з нормами законодавства, що стосуються праці, відпочинку і пільг для молоді. Запропонуйте учасникам знайти у Кодексі законів про працю України та Законі України «Про відпустки» правильні відповіді на кожне запитання тесту та підкреслити їх.

1. З якого віку допускається прийняття неповнолітніх на постійну роботу?
А. З 16 років Б. З 15 років В. З 13 років
2. Працювати в нічний час і понаднормово можна:
А. З 16 років Б. З 18 років В. З 21 року
3. За перший рік роботи відпустка неповнолітньому може бути надана:
А. До настання 6-місячного терміну безперервної роботи
Б. Після 6 місяців роботи
В. Після 1 року безперервної роботи
4. Перше робоче місце надається неповнолітньому на термін:
А. До 1 року Б. До 2 років В. До 4 років

5. Звільнення неповнолітнього з ініціативи власника або уповноваженого ним органу допускається:
- А. За згодою батьків або осіб, які їх замінюють
 - Б. Районної (міської) служби у справах неповнолітніх
 - В. Районного (міського) управління освіти
6. Тривалість робочого часу для осіб віком 15-16 років, які працюють на постійній роботі, становить:
- А. 36 годин на тиждень
 - Б. 24 години на тиждень
 - В. 28 годин на тиждень
7. Тривалість робочого часу для осіб віком 17-18 років, які працюють на постійній роботі, становить:
- А. 28 годин на тиждень
 - Б. 32 години на тиждень
 - В. 36 годин на тиждень
8. Тривалість щорічної відпустки для неповнолітніх становить:
- А. 28 календарних днів
 - Б. 31 календарний день
 - В. 36 календарних днів
9. Тривалість робочого часу протягом навчального року для учнів 14-16 років становить:
- А. 18 годин на тиждень
 - Б. 12 годин на тиждень
 - В. 14 годин на тиждень
10. Тривалість робочого часу протягом навчального року для учнів 16-18 років становить:
- А. 14 годин на тиждень
 - Б. 16 годин на тиждень
 - В. 18 годин на тиждень

Правильні відповіді: 1) А; 2) Б; 3) А; 4) Б; 5) Б; 6) Б; 7) В; 8) Б; 9) Б; 10) В.

«Мозковий штурм» «Причини й наслідки дитячої праці». Причини дитячої праці, наслідки дитячої праці. Вчитель пропонує учням назвати, які вони знають причини і наслідки дитячої праці, і записує всі думки, що висловлюють учасники, після чого разом з ними вибирає найбільш вагомі причини дитячої праці. Під час обговорення наслідків дитячої праці важливим є з'ясування терміна «наслідки» — наслідки праці для підлітків, соціального оточення, підприємств.

Підсумок заняття.

У вихованні культури гідності в учнів 7-8-х класів велика роль відводиться виховним годинам, які використовуються для розвитку творчого мислення учнів, формування в них відповідних практичних умінь та навичок, стимулюють і підвищують інтерес до занять, активізують та загострюють сприймання етичного матеріалу. Наводимо нижче тематику виховних годин для учнів 7-8-х класів.

7-й клас:

- Бо ти на землі людина.
- Я — Особистість!

- Мої права і обов'язки.
- Я син твій, Україно!
- Україна — суверена і незалежна держава.

8-й клас:

- У згоді з собою.
- Самопізнання.
- Правильно оцінюючи себе, ми здатні впливати на своє майбутнє.
- Ставлення до людей хворих на СНІД.
- Наша країна — Україна. Сучасна демократична держава.

Розроблені нами виховні години для учнів 7-8-х класів з виховання культури гідності, на яких піднімаються проблеми ставлення особистості до себе, самопізнання, самооцінки, особистісної, людської, національної гідності, поваги до інших тощо. Нижче наводимо розробки виховних занять для учнів 7-8-х класів, спрямованих на виховання *особистісної гідності, людської гідності, національної гідності*.

Заняття 6. «У згоді з собою».

Мета: виховувати у дітей навички роботи над собою, формувати об'єктивну самооцінку; розвивати почуття власної гідності, впевненість у власних силах, розуміння власних прав.

Ключові поняття: гуманність, совість, честь, гідність, гордість, скромність, сором'язливість, репутація.

Форми і методи роботи: пояснення, бесіда, обговорення, вправа «Вмій правильно поводитися у певній ситуації», «Гра голосом».

Обладнання і матеріали: етичні щоденники.

Хід заняття.

Слово вчителя. Для кожного з нас любов розпочинається з материнської любові, з її доброго серця. Поняття любові багатозначне. Це любов до людини, справи (професії), Батьківщини, народу, любов до батьків, кохання між чоловіком і жінкою — тобто любов має найрізноманітніші форми і способи виявлення. Почуття любові виявляється у найрізноманітніших людських стосунках. Любов допомагає людині в житті, надає їй сили, спонукає до високих звершень.

- Що означає любити людей?
- Чи можна любити людей і не любити себе?
- Що означає любити себе? (*Відповіді дітей*)

Любити себе — це означає виховувати у собі Людину. «Інженером можна стати за п'ять років, учитися ж на людину треба все життя» (*В. О. Сухомлинський*).

Любити себе — це ні в якому разі не означає бути егоїстом. Це означає пізнавати себе, розвивати свої здібності, шукати своє покликання, самовдосконалюватися, вести здоровий спосіб життя, бути відповідальним перед собою та іншими.

Сучасна гуманістична етика, розглядаючи проблему моралі, виходить з того, що мораль — це завжди стосунки людей, причому рівноправних. Гуманістична етика розглядає людину в її тілесно-духовній цілісності, визнаючи, що «мета людини — бути собою, а умови досягнення такої мети — бути людиною для себе» (Е. Фромм). Що це означає бути людиною для себе? Чи треба любити себе? Бути людиною для себе — це шлях до людини кращої. Тобто не зупинятися

на своїх досягненнях, сформованості позитивних рис характеру, особливостей темпераменту, а удосконалюватися.

Але для того, щоб такий ідеал став реальністю, необхідно виховувати в собі найкращі людські риси: совість і справедливість, відповідальність і обов'язок, честь і гідність, скромність і простоту, гордість і скромність. За допомогою цих рис формується ставлення до життя, оцінюються життєві явища, вчинки. Людина повинна захищати свої переконання, бути совісною.

Що ж таке совість? І. Кант писав: «Закон, що живе в нас, називається совістю». Совість виступає внутрішнім контролером поведінки людини через свідомий моральний вибір, розуміння наслідків своєї діяльності та узгодження своїх дій відповідно до загальнолюдських цінностей. Совість регулює такі дії людини, про які відомо тільки їй самій, тільки совість виявляється єдиним моральним суддею людини, самоконтролем.

Совість, як здатність людини контролювати свої дії, наповнюється конкретним змістом внаслідок не простого спілкування з іншими людьми, а внаслідок приналежності людини до певної соціальної групи. На основі прийнятих у суспільстві норм моралі, загального світогляду людина виробляє власні моральні переконання і керується не тільки усталеними вимогами і нормами, а й своїми внутрішніми переконаннями, під впливом яких і виробляється оцінка вчинків, думок, почуттів, тобто діє совість.

Отже, совість визначає здатність людини здійснювати самоконтроль, усвідомлювати моральні суспільні обов'язки, вимагати від себе їх виконання і виробляти самооцінку здійснених вчинків. Совість означає усвідомлення відповідальності особистості за свою поведінку, що включає моральну самооцінку, вольовий самоконтроль.

Справедливість є також важливою рисою, яка визначає порядок людських взаємин у діяльності. Поняття «справедливість» протистоїть поняттю несправедливості і відображає співвідношення між правами та обов'язками. Моральний зміст справедливості полягає у повазі до честі і гідності.

Чесць і гідність як взаємопов'язані етичні категорії розкривають ціннісне ставлення особистості до себе. У широкому сенсі слово «гідність» означає цінність людини для інших людей, для суспільства незалежно від її соціального стану, професії, національності. Гідність у вузькому сенсі — це оцінка людиною себе як моральної особистості, що значима для оточення, для суспільства. Повага до себе чи почуття власної гідності — це те, що більш за все підносить людину. Це почуття укріплюється, якщо людина усвідомлює, що вона може виявити свої здібності, таланти і можливості, реалізувати свою активність і творчість. Отже, гідність — це об'єктивна оцінка людиною своєї моральної цінності. Це потреба позитивної самооцінки своїх вчинків, самоповага, осмислена гордість за себе.

Поняття гідності тісно взаємопов'язане з поняттям честі. Чесць і гідність — це показники моральної цінності людини. За допомогою цих цінностей визначається моральність і окремої людини, і колективу, і всього суспільства. Але між цими поняттями існує різниця в тому, що гідність — це моральне ставлення людини до себе, внутрішнє визнання, самоповага, усвідомлення власної значимості, що є основою самооцінки її діяльності і самореалізації, а честь передбачає зовнішнє визнання, оцінювання дій, діяльності чи поведінки з боку інших.

Практична робота

1. Вправа «Вмій правильно поводитися у певній ситуації».

Життя дуже складне. В ньому багато труднощів, невдач, непорозумінь. Треба вміти боротися, діяти, з честю виходити із складних ситуацій. Необхідно вчитися це робити. Уявіть ситуацію. В одного хлопця є знайомий, який постійно псує відносини цього хлопця з його друзями. Але хлопець кмітливий, сильний, спроможний захистити себе. Рано чи пізно він поверне свій авторитет у компанії, а ось як бути, якщо в подібній ситуації опиниться слабкий хлопець, який не вміє відстоювати власну точку зору, неавторитетний. *(Відповіді учнів)*

Цей хлопець приречений. Йому потрібно було б тільки втікати з компанії. Важливе й інше. Погано, коли світ бачиш тільки через «рожеві окуляри», але ще гірше — якщо через темні. Необхідно все бачити в реальному світі. Не перебільшувати труднощі, але й не недооцінювати їх. Найгірше — обманювати себе.

Слово вчителя. Отже, честь особистості пов'язується з її залежністю від соціального статусу, а також беруться до уваги і особисті заслуги людини, її праця, міра гуманності (людяності), що і визначає міру пошани і поваги. Формування і реалізація моральних чеснот є свого роду утвердженням власної гідності. А коли цю гідність оцінюють інші люди, то приходить визнання, повага. Саме визнання і повага називається честю.

Визнання особистості багато в чому залежить від її репутації у колективі. Що ж таке репутація. *(Відповіді дітей)*

Репутація — це уявлення про людину, про її духовне багатство, про її практичні здібності, досягнення й недоліки. Репутація може бути позитивною і негативною і виявляється в думці більшості колективу про чесноти чи вади особистості. Позитивна репутація викликає суспільну повагу, що робить честь людині.

Деякі люди, щоб завоювати певну репутацію, можуть створювати свій певний образ або імідж (імідж «рубахи-хлопця», інтелектуала, модниці тощо), що пов'язане з проявом продуманого відповідного стилю поведінки і стосунків.

Таким чином, честь пов'язується із суспільною оцінкою і визнанням моральних заслуг і чеснот людини як представника певної спільноти (нації, держави, міста, трудового колективу тощо).

Практична робота

Слово вчителя. Як Ви розумієте вислів Д.І. Писарева: «Треба, можливо, пройти цілий курс моральної гігієни, який скінчиться не тим, що людина наблизиться до ідеалу, а тим, що вона зробиться особистістю». *(Відповіді дітей)*

Підсумок заняття.

Слово вчителя. Отже, моральні цінності складають той смисловий простір, у межах якого можливі моральне очищення, моральна гігієна, які дозволяють людині здійснитись як особистості.

Запитання для обговорення:

- Які моральні категорії ми сьогодні розглядали?
- Яке значення вони мають у нашому житті?
- Які моральні цінності ви б хотіли розвинути у собі?

Заняття 7. «Ставлення до людей хворих на СНІД?»

Мета: ознайомити учнів з поняттями СНІД та ВІЛ, історією їх виникнення та шляхами передачі, формувати вміння та навички вести здоровий спосіб життя, виховувати у дітей ціннісне ставлення до здоров'я.

Ключові поняття: інфекція, синдром імунодефіциту, імунна система, гемофілія.

Форми і методи роботи: пояснення, бесіда, обговорення, проект.

Обладнання і матеріали: етичні щоденники.

Хід заняття.

Мотивація: *Вчитель мотивує дітей до заняття оголошуючи тему і завдання заняття і ставить запитання до учнів:*

— *Що ви знаєте про ВІЛ і СНІД?*

Слово вчителя. Як відомо, СНІД — одна з найважливіших проблем, з якою зіткнулося людство у XX столітті. Стрімко зростає кількість інфікованих і померлих людей. Багато про СНІД вже відомо, але кожного дня з'являється нова інформація. СНІД не схожий ні на чуму, ні на чорну віспу, ні на холеру, тому що люди, перехворівши на ці захворювання виживали, здобуваючи імунітет. СНІД не контролюється медициною і від нього вмирає кожен, хто заразився. СНІД до 1991 року був зареєстрований у всіх країнах світу, крім Албанії. У США вже на той час кожен 100-200 був інфікованим. Першими, хто захворів на СНІД, була група гомосексуалістів у 1981 році. Поширення вірусу йшло переважно серед певних груп населення, які називають групами ризику — це наркомани, повії, гомосексуалісти, хворі на уроджену гемофілію, оскільки життя їхнє залежить від систематичного введення препаратів з донорської крові. З 1981 року в США зареєстровано понад 1300000 випадків захворювання на СНІД, приблизно 2000000 американців є ВІЛ-інфікованими. Термін СНІД застосовують до найпізніших стадій ВІЛ-інфекції. СНІД — одна з найважливіших і трагічних проблем, які постали перед людством на кінці XX століття.

— *Як розшифрувати ВІЛ і СНІД?*

Вчитель записує на дошці, а учні — в етичні щоденники.

«ВІЛ»: «В» — вірус (збудник захворювань), «І» — імунодефіциту (відсутність захисної реакції організму, яка забезпечує захист від мікробів, що спричиняють хворобу), «Л» — людини.

«СНІД»: «С» — синдром (ряд ознак (симптомів), що вказують на наявність якоїсь хвороби), «Н» — набутого (такого, що з'являється протягом життя), «І» — імунного (стосується імунної системи, яка забезпечує захист людини від мікроорганізмів, що спричиняють хворобу), «Д» — дефіциту (відсутність чого-небудь. У даному випадку дефіцит означає відсутність захисної реакції імунної системи людини на наявність в організмі шкідливих бактерій).

Слово вчителя. Збудник СНІДу — вірус імунодефіциту людини (ВІЛ) — відноситься до ретровірусів. Віруси — дуже маленькі живі істоти. Ці дрібні мікроорганізми є збудниками багатьох небезпечних захворювань — віспи, грипу, сказу, краснухи, гепатиту, раку. ВІЛ, як і інші віруси, є мікроорганізмом, який для своєї життєдіяльності має проникнути у живу клітину. Віруси, в тому числі і ВІЛ, виявляються за допомогою спеціальних методів дослідження крові. Коли вірус з'являється в організмі, імунна система починає виробляти в імунних клітинах спеціальні білки — антитіла, які борються з вірусом. Наявність антитіл у крові свідчить про те, що в організм потрапила інфекція.

Проблема епідемії ВІЛ/СНІДу залишається актуальною як в Україні, так і в цілому світі. За неофіційними даними, сьогодні в Україні ВІЛ-інфікованими є понад 1% населення країни. Головною причиною розповсюдження ВІЛ серед

молоді є вживання наркотиків і незахищені статеві стосунки. Здавалося б, усе так просто: не вживати наркотики, користуватися презервативами і зберігати вірність одному партнеру, але насправді зовсім інша картина: для багатьох молодих людей наркотики і секс — це синоніми понять «незалежність», «сучасність», «задоволення», «самовираження»... За що й розплачуються молоді люди СНІДом, адже часто інфікований шприц з наркотиком іде по колу, інфікуються довірливі статеві партнери, народжуються ВІЛ-інфіковані діти.

Зусиллями державних і громадських організацій уже багато зроблено для подолання епідемії ВІЛ/СНІДу. Так, сьогодні в Україні вже стала доступною антиретровірусна терапія (АРВ-терапія), яка не виліковує від ВІЛ-інфекції, але значно покращує стан життя ВІЛ-інфікованих на стадії СНІДу. Громадські організації проводять широку роботу щодо зменшення шкоди серед споживачів ін'єкційних наркотиків. І хоча зроблено багато, реалії сьогодення вимагають посилення уваги до проблеми ВІЛ/СНІДу і залучення нових професійних та організаційних ресурсів. 16 травня — День пам'яті померлих від СНІДу, 1 грудня — День боротьби зі СНІДом, 20 червня — День боротьби з наркоманією.

Практична робота.

Вчитель проводить бесіду з учнями.

Запитання для обговорення:

1. *Яка різниця між ВІЛ та СНІД?*
2. *Яким шляхом передається ВІЛ від однієї людини іншій?*
3. ВІЛ не передається (через чхання, кашель, при перебуванні в одному приміщенні з інфікованою людиною (вірус дуже нестійкий і гине поза організмом людини); через укуси комах; через домашніх тварин; при використанні посуду (чашок, виделок, ложок), рушників, постільної білизни, телефону, унітазу, ванни, басейну, при обіймах, рукостисканні, поцілунку).
4. Чи зможете ви самі пояснити друзям і близьким, як передається ВІЛ, як можна вберегтися від цього лиха?
5. Чи правда, що...
 - ВІЛ живе тільки в рідинах усередині людського тіла?
 - Щоб не бути інфікованим на ВІЛ, треба остерігатися будь-якого контакту із чужою кров'ю?
 - ВІЛ вражає тільки дорослих людей?
 - Хінка носій вірусу в період вагітності, може передати його своїй дитині під час пологів, через кров, під час годування?
 - Якщо потиснути руку ВІЛ-інфікованій людині, то при цьому можна заразитись?

Вправа «Міфи і факти про ВІЛ/СНІД».

Вчитель розкладає в протилежних сторонах кімнати картки з написами: «міф», «факт», умовно поділивши таким чином приміщення на дві частини. Вчитель зачитує певні твердження. Учасникам пропонується встати зі своїх місць і переміститись до картки «міф», якщо вони погоджуються із запропонованим твердженням, чи до картки «факт», якщо вони не згодні з твердженням.

Обговорення відбувається після кожного твердження.

1. ВІЛ — це вірус, що викликає СНІД.
2. Можна заразитися ВІЛ, випивши зі склянки, якою користувався ВІЛ-інфікований.

3. ВІЛ передається при дружньому поцілунку.
4. Можна заразитися ВІЛ при переливанні неперевіреної крові.
5. Людина — носій ВІЛ може заразити свого статевого партнера.
6. Вживання алкоголю може підвищити ризик зараження ВІЛ.
7. Комарі можуть бути переносниками ВІЛ.
8. Використання одноразових шприців може захистити від ВІЛ / СНІДу.
9. Використання латексних презервативів під час статевого контакту може зменшити ризик зараження ВІЛ.

10. Можна заразитися ВІЛ через сидіння на унітазі.

11. Більшість людей, інфікованих ВІЛ, загрожують суспільству.

12. ВІЛ — кінцева стадія захворювання на СНІД.

13. СНІД — це респіраторна хвороба (застуда).

Міфи: 2, 3, 7, 10, 11, 12, 13.

Факти: 1, 4, 5, 6, 8, 9.

Інформаційне повідомлення «Жити поруч».

Слово вчителя. Уявіть, як би ви поводитися, коли б дізналися, що близька вам людина уражена ВІЛ? Це нелегке питання постає нині перед багатьма людьми. Трагізм ситуації полягає в її необоротності. ВІЛ-інфікована людина розуміє, що вона може заразити рідних, друзів, знайомих. Але ВІЛ-інфікований чи хворий на СНІД — це насамперед людина, наділена такими ж почуттями, бажаннями, надіями, як і здорові люди. Тому основна допомога полягає в психологічній підтримці. Як правило, люди, дізнавшись, що вони ВІЛ-інфіковані, відчують потребу поділитися з кимось своїми переживаннями, знайти розуміння та співчуття, відчути себе не самотніми в боротьбі зі страшною недугою. Люди по-різному ставляться до того, що в них ВІЛ-інфекція. Ось, наприклад, як це було з Андрієм. Два роки тому у Андрія виявили ВІЛ. Спочатку Андрій навіть не міг усвідомити, що це означає для нього, такого здорового та життєрадісного юнака. Потім, з усвідомленням проблеми, в Андрія виникла ціла гама почуттів: страх, пригніченість, безвихідь і самотність наодинці зі смертельною хворобою. Тільки тепер з'ясувалося, хто його справжні друзі. Дехто відвернувся від Андрія, розірвав з ним стосунки. Але більшість товаришів продовжують з ним товаришувати.

Ситуація 1. Вадим після школи продає газети. Він почув, що Олексій, який працює поруч із ним, хворіє на СНІД. Мати Вадима, дізнавшись про це, вимагає, щоб син залишив цю роботу.

Запитання:

1. Що може розповісти Вадим своїй матері про шляхи поширення ВІЛ?
2. Чи повинен він залишати свою роботу? Чому?
3. Який ступінь ризику для Вадима інфікуватися ВІЛ, працюючи разом з Олексієм?

Ситуація 2. Юркові 15 років, він інфікований ВІЛ, що викликає СНІД. Юра не виглядає хворим, але швидко стомлюється. Він продовжує ходити до школи, але не знає, чи потрібно розповідати про це комусь?

Запитання:

1. На вашу думку, чи повинен Юрко продовжувати відвідувати школу? Чому?
2. Чи повинен він розповісти комусь про це? Чому?

3. Як ви відреагуєте, якщо він розповість про це вам?

4. Який для вас ступінь ризику заразитися інфекцією, якщо Юрко сидітиме поруч із вами у школі?

Підсумок заняття.

Вчитель підводить підсумок заняття за допомогою бесіди.

Позакласна діяльність. Проект «Україна без ВІЛ/СНІДу».

Заняття 8. «Україна — суверена і незалежна держава».

Мета: розвивати в учнів уявлення про Україну як суверену і незалежну державу, виховувати в учнів патріотизм, ціннісне ставлення до Батьківщини, бажання розбудовувати Україну.

Ключові поняття: Держава, Конституція, Декларація, Батьківщина, суверенітет, нація, право, незалежність.

Форми і методи роботи: пояснення, бесіда, обговорення, гра.

Обладнання і матеріали: етичні щоденники, карта України, символи, Конституція, Декларація, Акт проголошення незалежності.

Хід заняття.

Слово вчителя. Щасливі ми, що народилися на такій чудовій, мальовничій землі, на Україні. Тут жили наші прадіди та діди, тут живуть наші батьки. Україна — це мати, яку не вибирають, бо Україна — це доля, яка нам випала.

Український народ пережив чимало лиха. Майже кожне століття, як свідчать джерела, розпочиналося голодними роками, спустошливими війнами, чужоземними навалами. З XV століття, з часів козаччини, тривала національно-визвольна боротьба за розбудову незалежної самостійної держави, але шлях до незалежності був тяжким і тернистим. Важко назвати країну, яка б пережила те, що пережила Україна.

Ми, українці, повинні пишатися тим, що наша Україна ніколи не поневолувала інші народи, не вела загарбницькі війни, а лише захищала себе від близьких і далеких сусідів.

І довгожданий час настав, 16 липня 1990 року Верховна Рада Української республіки прийняла важливий документ — Декларацію про державний суверенітет України. Декларація стала першим кроком до незалежності нашої держави.

Питання для обговорення:

— А що вам відомо про декларацію та суверенітет?

(Декларація — це офіційне проголошення державою, партією основних принципів, а також документ, у якому їх викладено. Суверенітет — це незалежність держави її визнання і рівноправність ззовні).

Слово вчителя. У Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. зазначені такі ознаки державного суверенітету України:

1) верховенство (інакше: прерогатива влади) — відсутність іншої більш високої суспільної влади на території країни: державна влада може скасувати, визнати недійсним будь-який прояв усякої іншої суспільної влади;

2) самостійність — можливість самостійно приймати рішення усередині країни і ззовні за дотримання норм національного та міжнародного права;

3) повнота (інакше: універсальність) — поширення державної влади на всі сфери державного життя, на все населення і громадські організації країни;

4) неподільність влади держави в межах її території — одноособовість влади в цілому і лише функціональний її поділ на гілки влади: законодавчу, виконавчу, судову;

5) незалежність у зовнішніх відносинах — можливість самостійно приймати рішення ззовні країни за дотримання норм міжнародного права і поваги суверенітету інших країн;

6) рівноправність у зовнішніх відносинах — наявність у міжнародних відносинах таких прав і обов'язків, як й у інших країн;

7) невідчужуваність — неможливість довільної відчуженості легітимної та легальної влади, лише наявність закріпленої законом можливості делегувати суверенні права держави органам місцевого самоврядування (в унітарній державі), суб'єктам федерації та органам місцевого самоврядування (у федеративній державі).

У Конституції України проголошується: «Суверенітет України поширюється на всю її територію» (ст. 2).

Суверенітетом володіють будь-які держави незалежно від розміру їх території, кількості населення, форми правління і устрою. Суверенітет держави є основним принципом міжнародного права. Він знайшов своє вираження у Статуті ООН та інших міжнародних-правових документах.

Держава має суверенні права:

- право війни і миру;
- право видавати закони;
- право формувати державні органи;
- право визначати свою атрибутику (символіку та ін.);
- право встановлювати податки;
- право призначати своїх представників в інших державах і міжнародних організаціях;
- право вступати до міждержавних союзів та ін.

Проте держава не має права робити все, що вважає за необхідне, щодо інших держав. Проти таких дій застерігає міжнародне право. Державам забороняється застосовувати силу проти інших держав, за винятком самооборони або уповноваження з боку Ради Безпеки ООН. Іншим обмеженням свободи дій держави є юридичний обов'язок виконувати укладені нею договори. Так, члени Європейського Союзу уклали між собою договір, відповідно до якого велика частина їх економічного життя підлягає керівництву з боку Союзу. Крім того, Європейський Союз має власну систему права і свій власний суд, який керується принципом пріоритету законів Союзу над законами держави-учасниці. Але попри ці обмеження, члени Європейського Союзу залишаються суверенними державами.

Слід відрізняти суверенітет держави від суверенітету народу і суверенітету нації.

Суверенітет держави — політико-юридична властивість державної влади, яка означає її верховенство і повноту всередині країни, незалежність і рівноправність ззовні.

Суверенітет народу (народ ми розуміємо як спільноту громадян усіх національностей, які мешкають на території даної країни) означає верховенство народу як джерела і носія влади, його право самому вирішувати свою долю, безпосередньо або через представницькі органи, брати участь у формуванні

напрямку політики своєї держави, складу її органів, контролювати діяльність державної влади.

Суверенітет народу, закріплений у Конституції, — якісна характеристика демократії, демократичного режиму в державі. У ст. 5 Конституції України записано: «Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування».

Суверенітет нації означає повновладдя нації, що реалізується через її основні права. Основні права нації — гарантована законом міра свободи (можливості) нації, яка відповідно до досягнутого рівня еволюції людства спроможна забезпечити її існування і розвиток. Міра свободи закріплена у вигляді міжнародного стандарту як загальна і рівна для всіх націй.

Нація (в юридичному відношенні) рівнозначна терміну «народ». У термін «нація» вкладається і значення громадянства. Нація — громадяни держави різних національностей, об'єднані схожістю у вирішенні істотних політичних і психологічних проблем. Ця схожість виникає внаслідок проживання на одній території і тривалого спілкування між собою.

Основні права нації:

- право на існування і вільний розвиток, володіння реальною можливістю визначати характер свого національного життя, включаючи спроможність реалізувати право на політичне самовизначення (державна самоорганізація — аж до створення самостійної держави);
- право на вільний розвиток національних потреб — економічних і соціальних;
- право на духовно-культурний розвиток, повага національної честі і гідності, розвиток національної мови, звичаїв, традицій;
- право розпоряджатися природними і матеріальними ресурсами на своїй території;
- право на мирне співіснування з іншими народами та націями;
- право на екологічну безпеку та ін.

Отже, суверенітет нації, її повновладдя визначає реальну можливість визначати характер свого національного життя, самостійно вирішувати питання, які стосуються розвитку національної свободи і національних потреб, право на повагу національної честі і гідності, розвиток культури, мови, звичаїв, традицій, створення національних установ. Повновладдя однієї нації неможливо без дотримання суверенітету інших націй і народностей, без поважного ставлення до їх національних потреб і прав.

У багатонаціональній державі її суверенітет не може бути суверенітетом однієї нації як етносоціальної спільноти. Він містить у собі обов'язки відносно інших націй. Державний суверенітет, втілений багатонаціональною державою, має гарантувати суверенітет кожній з національностей і етномішнині, які живуть в державі. Головне полягає у тому, щоб титульна нація, яка визначає більшість у країні і дала назву державі, не використовувала свою перевагу для обмеження прав представників інших національностей.

Державний, народний і національний суверенітети є взаємозалежними у демократичній державі. Україна як суверенна демократична держава втілює в собі суверенітет держави, суверенітет нації та суверенітет народу.

24 серпня 1991 р. Верховна Рада України прийняла історичний документ виняткового значення для долі українського народу — Акт проголошення незалежності України.

Вчитель зачитує Акт проголошення незалежності України.

«Виходячи з смертельної небезпеки, яка нависла була над Україною, в зв'язку з державним переворотом в СРСР 19 серпня 1991 року, продовжуючи тисячолітню традицію державотворення в Україні, виходячи з права на самовизначення, передбаченого статутом ООН та іншими міжнародно-правовими документами, здійснюючи Декларацію про державний суверенітет України, Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки урочисто проголошує незалежність України та створення самостійної Української держави — України. Територія України є неподільною і недоторканою. Віднині на території України мають чинність виключно Конституція і закони України. Цей акт набирає чинності з моменту його схвалення».

За Акт проголосувала абсолютна більшість депутатів Верховної Ради. УРСР перестала існувати. На карті світу з'явилась нова самостійна держава — Україна. Акт проголошення незалежності завершив прагнення українського народу до волі, до створення своєї суверенної, незалежної держави, а 1 грудня цього ж року відбувся Всеукраїнський референдум, на якому Акт проголошення незалежності дістав переконливе підтвердження і схвалення у волевиявленні українського народу.

*Вчитель зачитує Постанову Верховної Ради УРСР.
Постанова Верховної Ради УРСР «Про проголошення
незалежності України».*

Верховна Рада УРСР постановляє:

проголосити 24 серпня 1991 року Україну незалежною державою. З моменту проголошення незалежності чинними на території України є тільки її Конституція, закони, постанови уряду та інші акти законодавства республіки.

1 грудня 1991 року провести республіканський референдум на підтвердження Акту проголошення незалежності.

м. Київ

24 серпня 1991 року

Голова Верховної Ради УРСР

Л. Кравчук

(Обидва документи одержує кожен учень класу, як найважливіші документи для України — соборної і незалежної).

Слово вчителя. Незалежність України була визнана всіма колишніми радянськими республіками, світовим співтовариством. Свою незалежність Україна здобула за сприятливого збігу внутрішніх та зовнішніх обставин.

28 червня 1996 р. Верховна Рада прийняла Конституцію України, в якій остаточно затверджено незалежність. 28 червня став Днем Конституції України. Кожна держава у світі має свою Конституцію.

— А хто знає, що таке Конституція? *(Відповіді дітей)*

Термін «конституція» походить від латинського слова *constitutio*, що означає «установлення», «устрій». Конституція — це основний закон держави, що об'єднує групу норм з вищою юридичною силою, які закріплюють основи державного ладу, основні права, свободи і обов'язки людини і громадянина, систе-

му та принципи організації державної влади, територіальну організацію держави, органи місцевого самоврядування.

Принципи Конституції визначають її сутність. Вони носять нормативний характер і є обов'язковими для виконання. До головних принципів Конституції України належать: народовладдя, пріоритет прав людини і громадянина, поділ влади; соціальна, демократична, правова держава; державний суверенітет; рівноправність громадян перед судом і законом.

Україна – молода незалежна європейська держава. В державі ще багато невирішених проблем, які вирішує Президент України та уряд. Проте успішно вирішити і економічні, і культурні, і політичні проблеми можливо тільки спільно, громадою, всім народом.

Практична робота

Гра «Чи знаєш ти?» У грі беруть участь всі учні. Вчитель ділить клас на дві команди. Обираються три учні, котрі виконуватимуть роль суддів. Кожна команда обирає капітана. Вчитель ставить запитання, якщо одна з команд знає відповідь, капітан показує червону картку, і тільки тоді хтось із команди відповідає. Якщо команда відповіла не правильно, відповідає інша команда. За правильну відповідь – 1 бал. На роздуми дається 1 хвилина.

Запитання:

1. Що визначає закон «Про економічну самостійність України?»
2. Адміністративно-територіальними одиницями України є? (*Область, район, місто, селище і сільрада*).
3. Суверенітет – це ...
4. Президент України обереться ...
5. В Україні поряд з Президентом діють ...
6. Державними символами України є ...
7. Державний герб – це ...
8. Зображення державного герба розміщується на ...
9. Автором мелодії державного гімну «Ще не вмерла Україна» є ...
10. Державний прапор – це ...
11. Чи карається публічне глумління над державними символами України?
12. Які області входять до складу України?
13. Декларація про державний суверенітет України – це ...
14. Які суверенні права має держава?
15. Які події відбулися 24 серпня 1991 року?
16. Конституція – це ...

Вчитель підводить підсумок гри.

Підсумок заняття. У ваших руках, як і в руках мільйонів інших громадян України, доля нашої Вітчизни. Бажаю кожному з вас бути гідним громадяном і патріотом.

Вихованню культури гідності у старших підлітків сприяє проведення її участь у проєктній діяльності. Нижче наводимо тематику проєктної діяльності по самовихованню учнів 7-8-х класів.

Проєктна діяльність по самовихованню:

1. Самовиховання як важливий компонент розвитку особистості.
2. Взаємозв'язок виховання і самовиховання.
3. Історична зумовленість процесу самовиховання.

4. Структура процесу самовиховання.
5. Взаємозв'язок між саморозвитком і самовихованням.
6. Характеристика процесу самопізнання.
7. Характеристика методів самопізнання.
8. В. О. Сухомлинський про виховання і самовиховання.
9. Самовиховання в житті та діяльності видатних людей.
10. Крилаті вислови про роль самовиховання в житті людини.
11. Роль свідомості і самосвідомості у процесі самовиховання.
12. Значення спілкування у самовихованні.
13. Можливості самовиховання у підлітковому віці.
14. Формування навичок самовиховання у старшому підлітковому віці.
15. Самовиховання як мистецтво керувати своєю особистістю.

Таким чином, виховання культури гідності старших підлітків у позаурочній діяльності — актуальне завдання сучасної педагогіки, що ставить за мету виховання у дітей відповідних моральних якостей на основі збагачення форм і методів виховної роботи, що відіграє важливу роль у становленні дітей, і спонукає всіх учасників виховного процесу до суб'єкт-суб'єктної взаємодії, забезпечуючи ефективність досягнутих результатів.

Література:

1. Бех І. Д. Духовні цінності як надбання особистості / І. Д. Бех // Рідна школа. — 2012. — № 1-2 (985-986). — С. 9-12.
2. Бех І. Д. Рефлексія в дзеркалі духовності особистості / І. Д. Бех // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: [зб. наук. праць]. — Кам'янець-Подільський: видавець ПП Зволейко Д. Г., 2011. — Вип. 15, кн. 1. — С. 3-15.
3. Бойбіна Ю. В. Розвиток самопізнання і впевненості в собі у дітей 10-12 років: [програма] / Ю. В. Бойбіна. — Харків: ФОП Лотох М. Г., 2007. — 81 с.
4. Главацька О. Основи самовиховання особистості: [навчально-методичний посібник] / О. Главацька. — Київ: Кондор, 2008. — 206 с.
5. Журавська Л. М. Соціально-психологічний тренінг: розвиток якостей особистості працівників сфери туризму: [навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів] / Л. М. Журавська. — К.: Видавничий дім «Слово», 2006. — 312 с.
6. Пізнай себе: Уроки для підлітків / Упоряд. Т. Гончаренко. — К.: Ред. загальнопед. газ., 2005. — 128 с.
7. Практическая психология в вузе и школе / [Бажутина С. Б., Воронина Г. Г., Буллах И. П.]. — Луганск: Янтарь, 2000. — 113 с.

Наукове видання

Шкільна Ірина Миколаївна

ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ ГІДНОСТІ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ У ПОЗАУРОЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Методичні рекомендації

Технічний редактор *О.М. Корнілов*
Комп'ютерна верстка *В.М. Яценко*
Редактор *О.О. Калашник*
Оформлення обкладинки *К.А. Бобровницька*

Видано державним коштом. Продаж заборонено.

Підп. до друку 12.09.2014. Формат 60x84 ¹/₁₆.
Папір офсетний. Друк офсетний. Ум. др. арк. 1,8.
Замовлення № 2478. Наклад 300 прим.

Поліграфічно-видавничий центр ТОВ «Імекс-ЛТД»
Свідоцтво про реєстрацію серія ДК № 195 від 21.09.2000.
25006, м. Кіровоград, вул. Декабристів, 29
тел./факс (0522) 22-79-30, 32-17-05
E-mail: design@imex.kr.ua